

Migranter der blev aktivister: Prodemokratisk mobilisering blandt russiske migranter i Danmark og Norge

Katrine Stevnhøj

Københavns Universitet, Danmark

Abstract: Migrants turned activists: Pro-democratic mobilisation amongst Russian migrants in Denmark and Norway

This article explores how emotions and group solidarity influence collective action. Through case study of Russian migrants' engagement in pro-democratic transnational activism in Denmark and Norway, this article contributes to our understanding of emotions and their role in mobilising and demobilising collective action. The study is based on ethnographic research material consisting of semi-structured individual interviews with Russian activists in Norway (4) and Denmark (7). The analysis shows that the role of emotions is two-fold. On the one hand, mobilising emotions, moral shock, and in-group interactions can increase group solidarities and recurring participation. The findings suggest that participation in transnational activism can be considered a strategy that helps the activists cope with sudden and traumatic political developments in their homeland. Interestingly, the study suggests that even emotions usually considered demobilising, such as fear, have the potential to strengthen group solidarity and thereby act as a mobilising factor. On the other hand, demobilising emotions and threats can weaken in-group dynamics and lead to demobilisation.

Keywords: Russia, transnational activism, emotions, protest

Det forekommer mig, at vi stadig kan ændre noget, hvis vi ikke sidder stille. Jeg ved det ikke. Det er ikke uden håb.

Interview med Aleksandra, juni 2022

Denne artikel undersøger russiske migranternes deltagelse i prodemokratisk transnational aktivisme i Danmark og Norge. Artiklen sigter mod at belyse de følgende forskningsspørgsmål: Hvordan opstår transnational politisk mobilisering

Kontaktinformation: Katrine Stevnhøj, e-post: Katrine.stevnhoej@hum.ku.dk

©2023 Katrine Stevnhøj. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Stevnhøj, K. (2023). Migranter der blev aktivister: Prodemokratisk mobilisering blandt russiske migranter i Danmark og Norge, *Nordisk Østforum* 37, 44–59. <https://doi.org/10.23865/noros.v37.5201>

blandt de russiske migranter? Hvilken rolle spiller følelser i disse mobiliserings- og demobiliseringsprocesser?

Artiklen er baseret på et casestudie, der med sit regionale fokus på prodemokratiske russiske aktivister i Danmark og Norge bidrager til vores forståelse af følelsers rolle i sociale bevægelser. To diasporaforeninger, *Danske venner af et demokratisk Rusland* i Danmark og *SmåRådina* i Norge, danner de empiriske rammer for casestudiet. Det er vigtigt at understrege, at dette studie udelukkende forholder sig til personer, der engagerer sig i politisk aktivisme, og det er dermed ikke en undersøgelse af politiske attituder blandt den russiske diaspora i Norge og Danmark. Studiet har dog potentiale til at producere ny viden om dynamikker i aktivistgrupper, der kan overføres til tilsvarende cases.

Artiklen bidrager til den eksisterende forskningslitteratur om transnational aktivisme. I artiklens første afsnit præciserer jeg brugen af begrebet transnational aktivisme og præsenterer eksisterende akademiske undersøgelser af konceptet. I det næste afsnit præsenterer jeg studiets teoretiske rammesætning. Jeg trækker hovedsagelig på eksisterende teoretiseringer af kulturelle og følelsesmæssige aspekter af protest. Derudover perspektiverer jeg til studier af politisk apati. I artiklens tredje afsnit etablerer jeg studiets samtidige kontekst, herunder et overblik over aktiviteterne blandt russiske migranter i Danmark og Norge. Dernæst gennemgår jeg metoden for dataindsamling. Baseret på den indsamlede empiri identificerer og analyserer jeg i de to efterfølgende afsnit, hvordan følelser påvirker mobiliserings- og demobiliseringsprocesser blandt de russiske migranter.

Transnational aktivisme

Ved at anerkende migranter som politiske aktører belyser forskning inden for migration og demokratisering i stigende grad, hvordan migranter påvirker politik og demokratisering i deres hjemlande (se blandt andre Ahmadov & Sasse, 2016b, 2016a; Dunin-Wasowicz & Fomina, 2019; Fomina, 2019, 2021; Henry & Plantan, 2021; Piper, 2009; Piper & Rother 2020; Piper & Uhlin, 2003). Med udgangspunkt i Østergaard-Nielsen (2003) forstår jeg politisk transnationalisme som migranternes direkte og indirekte grænseoverskridende deltagelse i politiske forhold i deres hjemlande (Østergaard-Nielsen, 2003, s. 762).

Transnational politisk deltagelse, herunder prodemokratisk aktivisme, involverer en spænding mellem emigrant og hjemland. I 1970 formulerede Hirschman den teoretiske rammesætning, der senere er blevet kendt som »exit-stemme-loyalitet-modellen«. Hirschman argumenterer for, at når mennesker er utilfredse med forholdene i henholdsvis virksomheder, organisationer og stater, kan de vælge mellem »exit«, det vil sige forlade forholdet, eller »stemme«, det vil sige forsøge at ændre forholdet indefra ved at bruge sin stemme (Hirschman, 1970). I en senere artikel (1978) anvender Hirschman sin egen dikotomi mellem exit og stemme i forhold til staten. Hirschman hævder, at emigration af anderledes tænkende vil styrke autoritære regimer på kort sigt.

På den ene side, argumenterer Hirschman, kan autoritære regimer installere strenge emigrationspolitikker for at begrænse antallet af borgere, der forlader landet. På den anden side kan autoritære regimer deportere politiske fjender for at bremse systemkritik (Hirschman, 1978, s. 103). I denne forstand kan exit fungere som en sikkerhedsventil for autoritære ledere. I et senere værk reviderer Hirschman (1993) sin egen typologi og foreslår, at exit, forstået som emigration, og stemme, forstået som modstand imod regimet, foregår samtidig og forstærker hinanden. En række nyere studier i transnational aktivisme har trukket på Hirschmans teorier (se blandt andre Burgess, 2012; Fomina, 2019; Gammage, 2004; Hartnett, 2020). Blandt andre Burgess (2012), Fomina (2019) og Henry og Plantan (2021) demonstrerer, at exit ikke udelukker stemme, og at emigration dermed ikke længere kan betragtes som en sikkerhedsventil for autoritære ledere.

Denne artikel adskiller sig imidlertid fra megen eksisterende forskning i politisk emigration, idet der ikke er tale om nytilkomne migranter, og idet informanterne emigrerede af andre grunde end politiske. Piper (2009) skelner mellem »aktivister, der blev migranter«, aktivister, som er emigreret, ofte på grund af deres politiske deltagelse, og »migranter, der blev aktivister«, migranter, som begyndte at engagere sig i aktivisme efter emigration. Informanterne i dette studie tilhører den sidste kategori. Informanterne i dette studie er således ikke præsenteret med et valg mellem exit og stemme, men snarere et valg mellem stemme og stilhed. I dette studie undersøger jeg dermed, hvordan stemme opstår efter exit. For at forstå motivationen bag deltagelse i transnational politisk aktivisme gør jeg brug af teorier inden for forskning i følelser og protestbevægelser.

Følelser og protest

Forskningslitteraturen har identificeret varierende måder, hvorpå følelser påvirker politisk deltagelse og kollektiv handling, herunder meningsdannelsesprocesser i protestbevægelser. Det 19. og 20. århundredes forskning i følelser og protest var domineret af teorier med udgangspunkt i massepsykologi. Med udgangspunkt i Le Bons *Massernes psykologi* (1896) var antagelsen, at almindelige rationelt tænkende individer i nærheden af en menneskemængde blev transformeret til vrede og var voldelige og påvirkelige. Ifølge denne teoretiske strømning er menneskemængder i stand til at skabe kollektive tilstande, hvor individer påvirkes til at agere irrationelt, og følelser betragtes således som en reaktion på individets umiddelbare omgivelser (Goodwin & Jasper, 2006). Datidens teorier opstillede således en dikotomi mellem følelser og rationalitet. Dette modsætningsforhold udfordres af nyere forskning i protest og sociale bevægelser.

Siden 1990'erne har teorier om affekt og følelser vundet indpas inden for forskning i protest og sociale bevægelser (se blandt andre Collins, 2004; Goodwin & Jasper, 2006; Goodwin, Jasper & Polletta, 2001, 2006; Groves, 1995; Jasper, 1997, 1998, 2011, 2014, 2018). Nyere forskning i følelser og protest repræsenterer en

afvisning af sind-krop-dualismen. Mens de engang blev betraget som i opposition til rationalitet, bliver følelser nu i stigende grad konceptualiseret som parallelle med tænkning (Jasper, 2011). Ifølge Goodwin og Jasper (2006, s. 619) kan bestemte følelser, herunder vrede og håb, generelt betragtes som »mobiliserende følelser«. Omvendt kategoriseres andre følelser og stemninger, herunder skam, kynisme og modløshed, som »demobiliserende« (Goodwin & Jasper, 2006, s. 619).

I *The art of moral protest* undersøger Jasper (1997) kulturelle aspekter af protest. Jasper argumenterer for, at kulturelle aspekter af protestbevægelser er blevet negligeret i tidligere teoretiseringer, der i højere grad har fokuseret på strukturelle forklaringer, eksempelvis mulighedsstrukturer og politiske processer (McAdam, 1982; Tarrow, 1989), rationelle valg og mobilisering af ressourcer (McCarthy & Zald, 1977). Jasper forkaster ikke de eksisterende teorier, men understreger, at et fokus på kulturelle faktorer kan bidrage med vigtige og nødvendige indsigter:

We need to appreciate cultural factors without forgetting the other important dimensions, and my hope is to develop a cultural approach that encourages synthesis of prior paradigms by identifying the dimensions of protest that these frameworks are especially good at explaining. (Jasper, 1997, s. 20)

Ifølge Jasper kan kulturelle faktorer hjælpe os med at forstå visse typer af protest. Det gælder eksempelvis solidaritetsprotester. Ud fra teorier om rationelle valg, mulighedsstrukturer eller mobilisering af ressourcer er det vanskeligt at forstå, hvorfor mennesker protesterer på vegne af andre. Ifølge Jasper kan et fokus på protestdeltageres individuelle erfaringer hjælpe os med at forstå bevæggrunde bag protestbevægelser:

In order to understand willingness to protest, we must examine individual biographies and cultural practices and meanings, as well as – in the final stages of the casual chain – the resources and strategies of formal groups. We shall see that emotions, morality and cognitive beliefs are inseparable in action. (Jasper, 1997, s. 101)

Ifølge Jasper spiller »moralske chok« en vigtig indledende rolle i mobilisering af kollektiv handling, herunder protestbevægelser (Jasper, 1997, s. 106). Moralske chok indtræffer, når individer bliver præsenteret for en uventet begivenhed eller information, der vækker følelser som eksempelvis sorg, vrede og harme hos vedkommende. Der kan både være tale om begivenheder, som fundamentalt rykker ved personens verdensopfattelse, samt begivenheder, der opfattes som dråben, der fik bæreret til at flyde over. Moralske chok leder dog ikke nødvendigvis til handling, men kan omvendt vække demobiliserende følelser og dermed resultere i demobilisering og handlingslammelse (Jasper, 1997, s. 107). For at mobilisere kollektiv handling må protestaktører dermed sigte efter at vække mobiliserende følelser. Jasper skelner mellem midlertidige følelsesmæssige reaktioner og stabile, længerevarende følelsesmæssige dispositioner. Mens følelser som vrede og angst ofte er umiddelbare og kortvarige, er følelser som eksempelvis medlidenhed og mistro mere stabile (Jasper, 1997, s. 111).

Mens Jasper ud fra kulturelle faktorer søger at forklare, hvorfor og hvordan protest opstår, har andre studier anvendt den samme tilgang til at forklare manglende

politisk engagement (Eliasoph, 1998; Norgaard, 2011; Zhelnina, 2020). Apati er ikke en naturlig respons, men kræver ifølge Eliasoph (1998, s. 6) en indsats at producere. Ifølge Norgaard (2011) produceres apatiske følelser i situationer, hvor personer føler sig hjælpeløse overfor politiske realiteter. Norgaard (2011) peger på, at kulturelle normer og værdier bruges strategisk, eksempelvis igennem hverdagssamtaler, for at undgå ubehagelige emner relateret til politik. I et studie af apolitiske attituder blandt unge russere peger Zhelnina (2020) på, at følelser og kulturelle normer påvirker dannelsen af apolitiske attituder. For at forstå prodemokratisk mobilisering blandt russiske migranter, en gruppe, der ofte er blevet betragtet som politisk apatisk, vil jeg i analysen perspektivere til studier i politisk apati.

Baggrund: Russiske migranter i Danmark og Norge

For at analysere motivationen bag deltagelse i transnational aktivisme blandt russere i Norge og Danmark er det nødvendigt først at etablere studiets samtidige kontekst. Hverken Danmark eller Norge udmærker sig som primære destinationslande for russiske emigranter. Ifølge Danmarks Statistiks opgørelse for 2022 bor der 9.497 russiske indvandrere og efterkommere i Danmark. Ifølge Statistisk Sentralbyrås tilsvarende opgørelse for 2022 bor der 22.895 russiske indvandrere og efterkommere i Norge. Migration fra Rusland til Danmark og Norge har dog været stigende de seneste år, i særdeleshed i 2022 (Danmarks Statistik, 2023; Statistisk Sentralbyrå, 2023). Bevæggrundene for migrationen er ikke oplyst i den tilgængelige data, men det er rimeligt at antage, at Ruslands fuldskalainvasion af Ukraine i 2022 kan have spillet en rolle for den øgede migration. Dette studie har dog fokus på russere, der har været bosat i enten Danmark eller Norge i en længere årrække.

Russiske migranternes politiske engagement i de nordiske lande er fortsat underbelyst i den eksisterende forskningslitteratur. Netop af denne årsag er det interessant at undersøge tilblivelsen af aktivistiske netværk i Norge og Danmark. De to lande ligner hinanden på en lang række samfundsmæssige, politiske og kulturelle områder. Det er dog væsentligt at bemærke, at Norge til forskel fra Danmark deler landegrænse med Rusland og i visse områder, som Sør-Varanger, udgør russere en betydelig større andel af befolkningen, end det er tilfældet i eksempelvis Oslo. I dette studie har jeg interviewet russiske aktivister bosat i og omkring Oslo.

I dette studie tager jeg udgangspunkt i to prodemokratiske russiske foreninger i henholdsvis Danmark og Norge. Begge foreninger begyndte at tage form i begyndelsen af 2021. Ifølge studiets informanter opstod begge foreninger i første omgang som støtteinitiativer i forlængelse af anholdelsen af den russiske oppositionspolitikker Aleksej Navalnyj i januar 2021. Med det formål at initiere støttedemonstrationer oprettede en gruppe af russere bosat i København en Facebook-gruppe med navnet Copenhagen for Navalny. Med samme formål oprettede en gruppe russere bosat i Oslo en Facebook-gruppe med navnet SmåRådina. SmåRådina er et ordspil på ordet *smorodina* (ribs), som i denne sammenhæng også kan forstås som »lille hjemland«

(*rodina, hjemland*). SmåRådina er sidenhen blevet etableret som en forening, og i vedtægterne står der, at »hovedformål er å fremme den demokratiske udviklingen og menneskerettigheder i Rusland ved å sette søkelyset på aktuelle hendelser og problemer i landet«. Ifølge oplysninger tilgængelige på foreningens hjemmeside har foreningen mere end hundrede medlemmer (SmåRådina, 2023). I marts 2022 stiftede gruppen bag Copenhagen for Navalny en forening under navnet Danske venner af et demokratisk Rusland, der ifølge sine vedtægter blandt andet har til formål at »fremme demokratisk udvikling i Rusland« (Danske venner af et demokratisk Rusland, 2022). Foreningen har ifølge oplysninger fra bestyrelsen mere end 50 medlemmer. I artiklen referer jeg til foreningens nye navn, med undtagelse af citater fra interviews, hvor informanter gør brug af foreningens tidligere navn.

Foruden synlige protester, der som oftest foregår foran de russiske ambassader i henholdsvis København og Oslo, inkluderer foreningernes aktiviteter blandt andet aktiviteter som: Fælles brevskrivning til politiske fanger, foredrag, seminarer og konferencer med deltagelse af internationale eksperter og russiske systemkritikere, hjælp til politiske emigranter fra Rusland, kulturelle begivenheder og sociale begivenheder for foreningernes medlemmer. Der er således både tale om aktivisme, der går på tværs af grænser, og lokale protestaktiviteter rettet mod Ruslands officielle repræsentationer. I kølvandet på Ruslands fuldskalainvasion af Ukraine i februar 2022 har en stor del af gruppernes aktiviteter været møntet på at tage afstand fra Ruslands krigshandlinger samt støtte Ukraine.

Nyere forskning i prodemokratisk aktivisme blandt russiske migranter i EU peger på, at den øgede politiske undertrykkelse internt i Rusland har ledt til dannelsen af aktivistiske netværk uden for Ruslands grænser (Fomina, 2019, 2021). Som resultat af den landsdækkende invasion af Ukraine er omfanget af prodemokratiske aktivistiske netværk, der er grundlagt af russiske emigranter, blevet udvidet. Siden invasionen i 2022 er flere nye organisationer og netværk opstået (Karta mira, 2022). Nogle af disse er dannet af russere, som var bosat udenfor Rusland før invasionen. Andre er grundlagt af emigranter fra den emigrationsbølge, der opstod som en direkte årsag af krigen.

Danske venner af et demokratisk Rusland og SmåRådina er ikke startet af nytilkomne politiske emigranter fra Rusland. De to skandinaviske initiativer er i stedet primært drevet af personer, der har boet i landene i længere tid. I det følgende afsnit fremlægger jeg studiets metodiske fremgangsmåde.

Metode, empiri og etiske overvejelser

Denne artikel er baseret på kvalitativt forskningsmateriale indsamlet ved hjælp af semistrukturerede individuelle interviews med russiske migrantaktivister i Norge (4) og Danmark (7). De to foreninger Danske venner af et demokratisk Rusland og SmåRådina danner rammerne for casestudiet. Informanterne i studiet er enten medlemmer af foreningerne eller deltager aktivt i foreningernes aktiviteter. Varigheden af samtalerne var fra 40 minutter til to timer.

Jeg foretog interviews med det formål at undersøge motiverende faktorer for deltagelse i transnational aktivisme. Samtalerne var semistrukturerede. I sammenligning med strukturerede interviews, der foretages med udgangspunkt i et spørgeskema, giver semistrukturerede interviews mulighed for at udfolde emner og vinkler, som informanten selv bringer på bane. På denne måde udnyttes interviewets potentiale til at producere ny viden optimalt (Brinkmann, 2013, s. 21). Da jeg foretog interviews til dette studie, gjorde jeg brug af en interviewguide, som jeg dog tillod mig selv og informanten at afvige fra. Som understreget af Brinkmann (2013) bør kvalitative interviews tilstræbe at producere beskrivelser snarere end teoretiseringer. Med metodisk udgangspunkt i Brinkmann (2013) formulerede jeg spørgsmål i min interviewguide, der inviterede til beskrivelser snarere end analyser. Som eksempelvis: Kan du fortælle mig om dig selv og din relation til Rusland? Kan du fortælle mig om din egen deltagelse i aktivisme? Hvordan tror du, at jeres aktivisme kan påvirke den politiske udvikling i Rusland? I tillæg til interviews har jeg foretaget feltarbejde ved relevante begivenheder, herunder protestaktiviteter, konferencer og kulturelle begivenheder i hovedstadsområdet.

Jeg foretog interviews i perioden januar til august 2022. Da Rusland indledte en fuldskalainvasion af Ukraine den 24. februar 2022, ændrede det på markant vis det aktuelle forskningsfelt og dermed også temaerne for samtalerne med aktivisterne. Som det vil blive beskrevet i de følgende afsnit, har krigen påvirket aktivisternes tanker om og motivationen bag deres politiske deltagelse. Det samme har den øgede politiske undertrykkelse internt i Rusland. Her er det dog vigtigt at understrege, at samtlige af studiets informanter deltog i transnational aktivisme før februar 2022. Deres deltagelse kan således ikke betragtes som værende motiveret udelukkende af krigen i Ukraine.

I artiklen præsenterer jeg uddrag fra udvalgte samtaler med fire russiske aktivister, Natalija, Ksenija, Aleksandra og Jurij, hvoraf to er bosat i Norge og to i Danmark. Informanternes beskrivelser udtrykker meninger og oplevelser, som jeg fandt bredt repræsenteret på tværs af forskningsmaterialet. Her er det vigtigt at notere, at en forsker med en anden disciplinær baggrund og et andet teoretisk udgangspunkt sandsynligvis ville vælge at fokusere på ganske andre aspekter af den indsamlede empiri (LeCompte & Goetz, 1982, s. 41). Ifølge Lincoln og Guba (1985) kan et studies interne gyldighed og troværdighed styrkes af forskellige teknikker, herunder længerevarende engagement i og vedvarende observation af feltet, reflektiv journalisering og afrapportering fra informanterne. Under og efter dataindsamlingen har jeg kontinuerligt observeret det studerede felt, skrevet feltnoter og været i løbende kontakt med studiets informanter samt andre aktivister, der ikke indgår i studiets empiri. Dette har forbedret mine forudsætninger for at foretage en informeret analyse af den indsamlede empiri.

At udføre forskning med politiske aktivister i konteksten af autoritære regimer kræver en række etiske forholdsregler. Dette gælder særligt i forhold til anonymisering af informanterne og forsvarlig opbevaring af forskningsmaterialet. Alle

informanterne nævnes i artiklen under pseudonymer. For at sikre anonymiteten har jeg undladt at gøre brug af uddrag, der indeholder identificerende detaljer om informanterne. Petersen (2018, s. 44) opererer med begrebet dobbeltanonymisering, der referer til et skærpet anonymiseringshensyn. Under dette skærpede hensyn fjernes detaljer såsom bopæl, præcis alder, familieforhold samt beskrivelser af episoder, der kunne identificere informanten. Petersen (2018, s. 45–46) viser, at det kan være nødvendigt at inddrage informanten i denne proces. Alle informanter i dette studie fik mulighed for at gennemlæse transskriberingen eller lytte til optagelsen af deres interview. En af studiets informanter gjorde brug af denne mulighed. Informanterne har til enhver tid haft mulighed for at trække sig fra studiet uden videre begrundelse. Studiets empiriske materiale (optagelser, transskriberinger og samtykkeerklæringer) er opbevaret i henhold til Københavns Universitets gældende retningslinjer for opbevaring af forskningsdata.

Migranter der blev aktivister

Hvordan opstår »stemme« efter »exit«? For at besvare dette spørgsmål er det nødvendigt at tage migranternes baggrund i betragtning. Som beskrevet i det foregående, tilhører studiets informanter kategorien »migranter, der blev aktivister« (Piper, 2009). Det er dog ikke ensbetydende med, at migranterne var uvidende eller uinteresserede i politiske forhold inden emigration. I dette afsnit præsenterer jeg tre informanters emigrationsfortællinger. De tre samtaler er udvalgt, idet det vurderes, at deres historier tilsammen udgør et repræsentativt billede af studiets informanter.

Den første emigrationsfortælling, jeg vil fremhæve, er Aleksandras. Aleksandra er en kvinde midt i trediverne. Hun flyttede fra Rusland til Norge i 2010'erne. Hun beskriver valget om at emigrere som politisk, men ikke sig selv som værende politisk emigrant. Hun beskriver samfundet, som hun oplevede det i Rusland i 2010'erne, i negative vendinger:

Det var primært af politiske årsager, tror jeg. Fordi der var denne her stemning i Rusland dengang. Hvis man fulgte de oppositionelle nyheder, eller hvis man fulgte Aleksej Navalnyj online. Det gjorde jeg. Jeg opdagede ham meget tidligt, da han bloggede på LiveJournal, og jeg var meget bevidst om graden af korruption i den russiske stat. Og der var færre og færre friheder. Så allerede dengang var situationen i landet noget lort, og folk talte om at flytte. En masse mennesker talte om det. Så det er måske bare min generation, de yngre mennesker. Det så ud til, at der ikke ville være nogen fremtid her [i Rusland].

Selvom hun fulgte aktivt med i det politiske liv, herunder oppositionspolitik, vil Aleksandra ikke beskrive sig selv som værende aktivist, da hun boede i Rusland. Det blev hun, efter eget udsagn, først efter emigration. En anden emigrationsfortælling finder vi hos Ksenija. Ksenija er en kvinde midt i halvtredserne bosat i Danmark. Hun er født og opvokset i Rusland og flyttede til Danmark i 1990'erne. Ksenija voksede op

i Sovjetunionen i det, hun beskriver som »de stille halvfjerdserne«. Hun blev som voksen politisk engageret som en del af de samfundsmæssige omvæltninger, der opstod i forbindelse med perestrojka. Ksenija beskriver dermed sin politiske deltagelse som »officiel« i den forstand, at den var inden for rammerne af, hvad der var tilladt:

Vi var meget, meget lykkelige skolebørn. Men vi begyndte senere at sætte spørgsmålstejn. Men det var først som voksne, og det startede for mig med perestrojka. Det vil sige, at min involvering i politisk aktivitet, det var fuldstændig officielt (...) Jeg var en del af en fagforening for studerende, så ja, jeg var sådan en aktivist, men det var absolut ikke imod styret. Jeg var på ingen måde dissident eller en, som kendte nogen fra dissidentbevægelsen.

Et mindretal i studiet var slet ikke engagerede i politik inden emigration. Heriblandt Jurij. Jurij er en mand midt i trediveerne. Han emigrerede til Norge i 2010'erne af ikke-politiske årsager. Jurij beskriver sin oplevelse af at flytte til Norge som hård:

Det har været en udfordring at finde en social omgangskreds. Jeg tror, jeg har formået at gøre det i løbet af det seneste år eller to, men det er primært en russisk omgangskreds. Folk, som jeg kender fra protesterne.

Jurij fortæller, at han ikke engagerede sig i politik eller aktivisme, da han boede i Rusland. Han tilskriver primært sin manglende deltagelse i eksempelvis demonstrationer den omstændighed, at han boede i en region, hvor der, ifølge ham, var mindre rum for politisk deltagelse end i eksempelvis Moskva. Som dette afsnit har illustreret, er informanternes emigrationshistorier forskelligartede. Fællesnævneren for studiets informanter er dog, at de ikke deltog aktivt i politisk aktivisme før emigration. I det følgende afsnit analyserer jeg motivationen bag informanternes deltagelse i transnational aktivisme.

»Det begynder at æde mig indefra«: Moralske chok og aktivisme som strategi

Min første samtale med Ksenija foregik i begyndelsen af februar 2022, få uger inden Ruslands landsdækkende invasion af Ukraine. Ksenijas refleksioner over at deltage i transnational aktivisme skal derfor ses i relation til de aktuelle politiske forhold internt i Rusland snarere end Ruslands krigsførelse i Ukraine. Ksenija beskriver motivationen bag hendes deltagelse i transnational aktivisme:

Jeg er som sagt ikke den person, som kan læse om noget og så lægge avisen til side og gå rundt og lade som ingenting. Det begynder at æde mig indefra. Og det er den absolut værste psykologiske tilstand. Det er den tilstand, hvor du er klar over, at der foregår noget forfærdeligt, og du gør ingenting ved det. Du sidder bare og læser noget på Twitter og siger »hvor forfærdeligt«. Engang imellem, også for mig, så er det umuligt ikke at reagere. Det ville gå helt galt med mig selv.

Ifølge Ksenija leder manglende handling altså til »den værste psykologiske tilstand«. I Ksenijas tilfælde afhjælper deltagelse i aktivisme således den magtesløshed, hun

oplever i forbindelse med den politiske udvikling i hendes hjemland. Ksenija beskriver det som »umuligt ikke at reagere« og giver dermed et indtryk af, at hendes politiske deltagelse er en umiddelbar reaktion på politiske uretfærdigheder. Ifølge Ksenija regerer hun både på den generelle udvikling i Rusland såvel som enkeltstående begivenheder. I løbet af vores samtale fremhæver Ksenija, hvordan eksempelvis fængslinger af politiske aktivister i Rusland får hende til at reagere. Enten ved at deltage i fysisk protest, skrive opslag på de sociale medier eller indlede brevudveksling med politiske fanger. Allerede inden Ruslands fuldskalainvasion af Ukraine i 2022 beskriver informanterne, eksemplificeret ved Ksenija, en oplevelse af at bære et ansvar for handling. Oplevelsen af ansvar blandt informanterne blev skærpet med invasionen af Ukraine. Aleksandra beskriver sin oplevelse af at deltage i solidaritetsprotester i kølvandet på invasionen:

Jeg tror også, at noget af motivationen nok er skyld. Fordi jeg kan ikke lade være med at føle, at jeg har noget at gøre med denne krig. Selvom jeg ikke bor i Rusland, [selvom] jeg aldrig har stemt på Putin, og [selvom] jeg længe har haft oppositionelle holdninger. Men jeg har ukrainske venner, og hvad skal jeg sige til dem? Jeg kan ikke bare leve mit sædvanlige liv og ikke gøre noget. Så jeg gætter på, at man måske kan kalde det ansvar. Jeg ved det ikke. Skyld eller ansvar.

Der kan argumenteres for, at anholdelsen af Navalnyj og Ruslands invasion af Ukraine i 2022 udgør den form for moralske chok, Jasper (1997) beskriver som »the last straw«, altså begivenheder, der får bæreret til at flyde over for den enkelte aktivist. Ligesom Ksenija, der beskriver det som »umuligt ikke at reagere«, kan Aleksandra ikke »bare leve [sit] sædvanlige liv og ikke gøre noget«. Informanterne opstiller altså en dikotomi mellem aktivisme og passivitet, hvor passivitet ses som »umuligt«. Forskningsmaterialet til dette studie består, som tidligere redegjort for, af interviews med aktivister. Det er dermed ikke muligt på baggrund af dette studie at undersøge baggrunden for manglende politisk deltagelse. I stedet undersøges det, hvordan aktivisterne selv oplever og distancerer sig fra politisk passivitet. Ksenija udtrykker frustration over den angivelige passivitet, som flere af hendes russiske venner i Danmark giver udtryk for:

Og jeg kender dem. Altså, de er ikke dumme. Og de er ikke pro-Putin-hjernevaskede. Nej, det er bare ikke i deres interesse.

Det, Ksenija her beskriver, relaterer sig således til det, som i forskningen er blevet beskrevet som blandt andet politisk apati, benægtelse og dissociering. Eliasoph (1998) argumenterer for, at apati ikke kan betragtes som en standardreaktion, men snarere som en tilstand, som individer og kollektiver »producerer«. Den manglende interesse, som Ksenija beskriver, kan dermed være et udtryk for et ønske om at distancere sig fra politiske begivenheder, som man ikke mener, at man kan kontrollere. Den oplevelse er ikke uvant for studiets informanter. Hvor andre har tyet til et kulturelt værktøjs-sæt af apati, bruger aktivisterne i dette studie i stedet aktivisme som en strategi, der hjælper dem med at håndtere vanskelige følelser afledt af politiske udviklinger i deres hjemlande:

Jeg forsøger at distancere [mig selv] fra det russiske politiske liv, men jeg kan alligevel ikke benægte, at det fortsat står mit hjerte meget nært. De her ting påvirker mig. Dårlige ting sker. De sker for mig indirekte. Så selvfølgelig vil jeg deltage i det [aktivisme]. Personerne er fremragende. Jeg nyder at være samme med de her mennesker. Jeg nyder det sociale aspekt af det mest. Fordi det er ægte liv. En livline her i Norge.

Han beskriver deltagelse i politisk aktivisme som »fremragende terapi«. Ifølge Jurij bunden den manglende politiske deltagelse i en frygt. En frygt, som »forhindrer dem ikke alene i at tale for sig selv,« men »gør dem så utilpasse, at de forsøger at bringe alle omkring sig til tavshed«. I tråd med blandt andre Goodwin & Jasper (2006) peger Jurij således på visse følelsers demobiliserende potentiale, i dette tilfælde frygt. Dette studie er som beskrevet ikke et studie af politisk passivitet, og det er derfor uden for dets rammer at vurdere, hvorvidt manglende politisk deltagelse er et resultat af frygt. I det følgende afsnit diskuteres i stedet betydningen af demobiliserende følelser blandt aktivisterne.

Ligesom Jurij fortæller flere af studiets informanter, at deltagelse i transnational aktivisme udfylder et socialt vakuum, der er blevet skabt af den aktuelle politiske udvikling i Rusland. Heriblandt Natalija, der har været bosat i Danmark siden 1990'erne. Hun forklarer, at hun ikke længere har en stor omgangskreds i Rusland, med hvem hun kan dele sine tanker om politik og samfund. Derfor er hun nødt til at være en del af de »strukturer, som er oprettet i Danmark af en russisk diaspora«. Oplevelsen af en værdigbaseret kløft mellem sig selv og hjemlandet, som udtrykkes af Natalija, er et tema, der gentages af flere informanter i studiet. De fortæller om kontakt til venner og familie, som er blevet afbrudt på baggrund af den politiske udvikling i Rusland. Ruslands invasion af Ukraine i 2022 har, ifølge flere informanter, gjort kløften dybere.

Gensidige dynamikker og demobiliserende følelser

Motiveres aktivisterne af en tro på, at de sammen kan påvirke Rusland i en mere demokratisk retning? Hvilke udfordringer står aktivisterne overfor med henblik på at undgå demobilisering? Ser vi på antallet af medlemmer i foreningerne sammenlignet med antallet af russere bosat i henholdsvis Danmark og Norge giver det indtryk af et fænomen af begrænset omfang. Jeg spørger Ksenija, hvad hun tænker om omfanget og effekten af transnational aktivisme blandt russere bosat i Danmark:

Det ved jeg ikke. Jeg er lidt bange for, at det, vi snakker om, er en boble (...) Altså jeg er selv medlem af det der Copenhagen for Navalny. Og vi skriver forskellige ting. Vi *liker* hinanden[s opslag]. Men jeg er lidt bange for, at det bare er en lille gruppe, som i virkeligheden ikke betyder noget som helst. Det er muligvis meget deprimerende at høre. Men jeg er lidt bange for, at det er en lille gruppe, som ikke afspejler noget som helst.

Ksenijas oplevelse af, at den prodemokratiske aktivisme eksisterer i en boble, genkendes af flere af studiets informanter. Studiets informanter er generelt tilbageholdende med at tillægge deres aktiviteter målbar betydning i de større, geopolitiske

sammenhænge. Dog opleves deltagelse i aktivisme generelt som meningsfuldt. Som beskrevet her af Aleksandra:

Nu hvor jeg er her, hvorfor ikke forsøge at ændre situationen eller påvirke et eller andet? Arbejde på situationen. Det forekommer mig, at vi stadig kan ændre noget, hvis vi ikke sidder stille. Jeg ved det ikke. Det er ikke uden håb.

Aleksandra beskriver således tilstedeværelsen af et mulighedsrum til trods for den dystre politiske udvikling internt i Rusland. En oplevelse af et mulighedsrum, der får Aleksandra til fortsat at deltage i transnational aktivisme trods de begrænsede muligheder for succes. Hvordan kan vi forklare aktivisternes kontinuerlige deltagelse? Ifølge Jasper (1997, 2014) kan mobiliserende følelser forklare ikke alene indledende, men også kontinuerlig deltagelse i protest. Det har blandt andet at gøre med kollektive identiteter og gruppesolidaritet. Eller som Aleksandra beskriver det:

Det er en god følelse af være en del af noget vigtigt og stort, tror jeg (...). Jeg føler faktisk, at vi er i en slags historiebog. Altså, vi er i fremtidens historiebøger.

Ligesom Aleksandra understreger flere af informanterne, at det »føles godt« at være »en del af noget stort og vigtigt«. Oplevelser af, at protest »føles godt«, er påvist af tidligere forskning. Forskere har blandet andet peget på, at der under demonstrationer og andre former for fysisk interaktion mellem deltagere opstår positive og medrivende følelser, der bidrager til gruppesolidaritet, der kan motivere gentagen deltagelse (Collins, 2004). Ifølge Jasper (2014) er gensidige følelser, eksempelvis følelser af kærlighed, respekt, tillid og solidaritet, med til at binde sociale bevægelser sammen. Medlemmer af en protestbevægelse kan dog også blive bundet tættere sammen ved at dele negative følelser rettet mod personer eller udviklinger, der befinder sig uden for gruppen, idet de negative eksterne følelser styrker de positive, gensidige dynamikker og dannelsen af kollektive identiteter internt i gruppen (Jasper, 2014, s. 209). Det er dog ikke kun internt i grupperne, at der opstår gensidige dynamikker i kraft af aktivismen. Blandt andre Ksenija beskriver, hvordan hun oplever aktivismen som værende en gensidig dynamik:

Jeg skriver sammen med nogle politiske fanger. Det startede som et forsøg på at støtte dem, der sidder bag tremmer. For ingenting, bare moralsk. Og de giver jo utrolig meget tilbage. Du får så meget optimisme og støtte tilbage. Nu er jeg i tvivl om, hvem der støtter hvem. Dem, der sidder bag tremmer, efter min mening, støtter dem, der indtil videre er frie, mere end omvendt.

Som Ksenija beskriver, er interaktionen med den politiske fange med til at støtte hende. Begrebet transnational aktivisme forstås ofte bilateralt, idet man er fokuseret på den grænseoverskridende dynamik mellem hjemland og værtsland med et særligt fokus på modtagerenden, det vil sige hjemlandet (Krawatzek & Müller-Funk, 2020). I dette tilfælde Rusland. I dette eksempel er der dog tale om en gensidig dynamik imellem afsender, Ksenija, og modtager, den politiske fange, hvor også afsenderen påvirkes positivt af interaktionen.

Interaktionen mellem aktivist og hjemland er dog ikke udelukkende forbundet med positive, gensidige følelser. Nogle af studiets informanter fortæller, at de gør sig tanker om, hvorvidt deres deltagelse i aktivisme i udlandet kan påvirke deres familie i Rusland samt deres egne muligheder for at besøge deres hjemland. Frygten for repressalier bliver styrket af russisk lovgivning, der i stigende grad retter sig mod statsborgere bosat uden for landets grænser. I november 2022 annoncerede de russiske myndigheder, at en kommission under Statsdumaen havde afsluttet en undersøgelse af 30 udenlandske NGO'er fra såkaldt »uvenlige lande«, som i denne forbindelse var blevet indstillet til at blive erklæret som værende enten »uønskede« eller »ekstremistiske« (Statsdumaen, 2022). Blandt organisationerne, der var blevet indstillet som uønskede, var Danske venner af et demokratisk Rusland. Bliver en organisation erklæret for værende »uønsket«, bliver dens aktiviteter ulovlige i Rusland, og dens medlemmer kan blive retsforfulgt, selv hvis deres aktiviteter har fundet sted uden for Ruslands grænser (Human Rights Watch, 2021).

I et interview til Danmarks Radio fortalte forpersonen for Danske venner af et demokratisk Rusland, at Dumaens udmelding havde fået to medlemmer til at melde sig ud af foreningen. Medlemmerne, der havde meldt sig ud, var russiske statsborgere og havde meldt sig ud af frygt for repressalier i tilfælde af, at de skulle vende hjem til Rusland (Shakir, 2023). På den ene side, som det er udtrykt ved medlemmernes udmeldelse, er frygt en demobiliserende følelse. På den anden side kan negative følelser rettet mod udefrakommende, i dette tilfælde den russiske stat, være med til at styrke en kollektiv identitet og gensidige dynamikker internt i gruppen (Jasper, 2014, s. 209).

Forskning har dog også vist, hvordan gensidige følelser kan resultere i fragmentering og dermed demobilisering (Owens, 2009). Enkelte af studiets informanter fortæller, at det stigende pres udefra, herunder frygten for transnational undertrykkelse, resulterer i anspændte følelser og uoverensstemmelser internt mellem aktivisterne. Den dominerende fortælling blandt aktivisterne er dog, at den øgede politiske undertrykkelse internt i Rusland samt Ruslands igangværende angreb på Ukraine styrker motivationen bag aktivismen. Generelt hersker der en forståelse af, at et stempel som »uønsket« er en form for kvalitetsstempel, idet det giver udtryk for, at organisationen og dermed aktivismen betragtes som en trussel for Kreml og dermed har betydning. På denne måde har moralske chok ikke alene potentialet til at motivere kollektiv handling, men også til at radikalisere protest, i dette tilfælde ved at øge deltagerenes risikovillighed (Jasper, 2014, s. 210). Dette er en vigtig observation, idet det blandt andet har betydning for effekten af transnational undertrykkelse. Her er det vigtigt at bemærke, at politiske strukturer, i dette tilfælde aktivisternes oplevelse af beskyttelse i henholdsvis Danmark og Norge, øjensynligt spiller en afgørende rolle for aktivisternes risikovillighed.

Konklusion og perspektivering

Denne artikel bidrager med nye indsigter i russiske migranternes motivation for at deltage i transnational aktivisme. Med udgangspunkt i den indsamlede empiri har jeg argumenteret for, at aktivisternes politiske deltagelse er motiveret af moralske

følelser, herunder følelsen af at have et ansvar for handling. Aktivisterne er således selv med til at definere mulighedsrummet for deltagelse i protest og bruger aktivisme som en strategi til at håndtere moralske chok. I tråd med den eksisterende forskning peger studiet på, at interaktion med andre aktivister kan motivere tilbagevendende deltagelse i aktivisme. I forhold til demobiliserende følelser og trusler udefra, herunder transnational undertrykkelse, er resultaterne tvetydige. På den ene side kan negative følelser, som eksempelvis frygt, svække dynamikken i gruppen. På den anden side kan gensidige følelser internt i grupperne samt negative følelser rettet mod den russiske stat være med til at styrke sammenhængskraften i grupperne og dermed opretholde mobiliseringen.

Analysen af forskningsmaterialet til denne artikel har givet anledning til en refleksion over det oprindelige forskningsspørgsmål. Med denne artikel satte jeg mig for at undersøge motivationen bag deltagelse i transnational aktivisme. Det kunne imidlertid være lige så interessant at tilgå emnet fra den omvendte synsvinkel og i stedet spørge: Hvilke faktorer forhindrer transnational politisk deltagelse? De tilgængelige data og observationer indikerer, at det er et mindretal af russere bosat i henholdsvis Danmark og Norge, der tager aktiv del i oppositionel aktivisme. Også flere af studiets informanter giver udtryk for, at de betragter aktivistgrupperingerne som »bobler« – som et absolut mindretal. Det kunne dermed være interessant at undersøge, hvorfor andre russiske migranter afholder sig fra at engagere sig i aktivisme. Som påpeget af tidligere forskning er apati ikke en automatreaktion, og manglende politisk deltagelse er dermed ikke nødvendigvis et udtryk for ligegyldighed over for politiske forhold. Dette fokus var dog uden for rammerne af denne artikel.

I artiklen har jeg gjort brug af en teoretisk rammesætning funderet i teorier om følelser og protest. I den videre forskning i politisk aktivisme blandt russiske migranter kunne det være interessant at belyse de roller, politiske mulighedsstrukturer samt mobilisering af ressourcer spiller i transnationale mobiliseringsprocesser. Ruslands fuldskalainvasion af Ukraine i 2022 har bidraget til en acceleration af politisk emigration fra Rusland. Denne artikel har ikke haft til formål at undersøge bølgen af nye emigranter. Den øgede politiske emigration og tiltagende politiske undertrykkelse internt i Rusland skaber dog et behov for yderligere forskning i transnational aktivisme og dens faktiske indflydelse.

Referencer

- Aitkhozhina, D. (2021, 17. juni). New 'undesirables' law expands activists' danger zone. *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2021/06/17/new-undesirables-law-expands-activists-danger-zone>
- Ahmadov, A. & Sasse, G. (2016a). A voice despite exit: The role of assimilation, emigrant networks, and destination in emigrants' transnational political engagement. *Comparative Political Studies*, 49(1), 78–114. <https://doi.org/10.1177/0010414015600468>
- Ahmadov, A. & Sasse, G. (2016b). Empowering to engage with the homeland: Do migration experience and environment foster political remittances? *Comparative Migration Studies*, 4(1), 1–25. <https://doi.org/10.1186/s40878-016-0041-z>
- Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing*. Oxford University Press.
- Burgess, K. (2012). Migrants, remittances, and politics: Loyalty and voice after exit. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 36(1), 43–55.

- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton University Press.
- Danske venner af et demokratisk Rusland. (2022). Vedtægter. <https://democraticrussia.dk/about-us/>
- Danmarks Statistik. (2023). Statistikbanken. <http://www.statistikbanken.dk/FOLK2>
- Dunin-Wasowicz, R. & Fomina, J. (2019). The Euromaidan moment: The making of the Ukrainian diasporic civil society in Poland. *Democracy, Diaspora, Territory*. Routledge.
- Eliasoph, N. (1998). *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge University Press.
- Fomina, J. (2019). Voice, exit and voice again: Democratic remittances by recent Russian emigrants to the EU. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(11), 2439–58. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1690437>
- Fomina, J. (2021). *Political dissent and democratic remittances: The activities of Russian migrants in Europe*. Routledge.
- Gammage, S. (2004). Exercising exit, voice and loyalty: A gender perspective on transnationalism in Haiti. *Development and Change*, 35(4), 743–71. <https://doi.org/10.1111/j.0012-155X.2004.00378.x>
- Goodwin, J. & Jasper, J. M. (2006). Emotions and social movements. I J. E. Stets & J. H. Turner (Red.), *Handbook of the sociology of emotions, handbooks of sociology and social research* (s. 611–35). Springer US.
- Goodwin, J., Jasper, J. M. & Polletta, F. (2001). *Passionate politics: Emotions and social movements*. University of Chicago Press.
- Goodwin, J., Jasper, J. M. & Polletta, F. (2006). The return of the repressed: The fall and rise of emotions in social movement theory. *Mobilization: An International Quarterly*, 5(1), 65–83. <https://doi.org/10.17813/maiq.5.1.74u39102m107g748>
- Groves, J. M. (1995). Learning to feel: The neglected sociology of social movements. *The Sociological Review*, 43(3), 435–61. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1995.tb00610.x>
- Hartnett, L. A. (2020). Relief and revolution: Russian émigrés’ political remittances and the building of political transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(6), 1040–56. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1554290>
- Henry, L. & Plantan, E. (2021). Activism in exile: How Russian environmentalists maintain voice after exit. *Post-Soviet Affairs*, 0(0), 1–19. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2021.2002629>
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press.
- Hirschman, A. O. (1993). Exit, voice and the fate of the German Democratic Republic: An essay in conceptual history. *World Politics*, 45(2), 173–202. <https://doi.org/10.2307/2950657>
- Jasper, J. M. (1997). *The art of moral protest: Culture, biography, and creativity in social movements*. University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. (1998). The emotions of protest: Affective and reactive emotions in and around social movements. *Sociological Forum*, 13(3), 397–424. <https://doi.org/10.1023/A:1022175308081>
- Jasper, J. M. (2011). Emotions and social movements: Twenty years of theory and research. *Annual Review of Sociology*, 37(1), 285–303. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150015>
- Jasper, J. M. (2014). Constructing indignation: Anger dynamics in protest movements. *Emotion Review*, 6(3), 208–13. <https://doi.org/10.1177/1754073914522863>
- Jasper, J. M. (2018). *The emotions of protest*. University of Chicago Press.
- Karta Mira. (2022). <https://mapofpeace.org/>
- Krawatzek, F. & Müller-Funk, L. (2020). Two centuries of flows between ‘here’ and ‘there’: Political remittances and their transformative potential. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(6), 1003–24. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1554282>
- Le Bon, G. (1896). *The crowd: A study of the popular mind*. Dover Publications.
- LeCompte, M. D. & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31–60.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- McAdam, D. (1982). *Political process and the development of Black insurgency, 1930–1970*. University of Chicago Press.
- McCarthy, J. D. & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–41.
- Norgaard, K. M. (2011). *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. MIT Press.
- Owens, L. (2009). *Cracking under pressure*. Amsterdam University Press.
- Petersen, K. E. (2018). Farlige unge eller farlig forskning: om udviklingen af strategier for etiske situationer og dilemmaer i forskning sammen med unge mænd i bandegrupperinger. *Dansk sociologi*, 29(4), 31–53.

- Piper, N. (2009). Temporary migration and political remittances: The role of organisational networks in the transnationalisation of human rights. *European Journal of East Asian Studies*, 8(2), 215–43. <https://doi.org/10.1163/156805809X12553326569678>
- Piper, N. & Rother, S. (2020). Political remittances and the diffusion of a rights-based approach to migration governance: The case of the migrant forum in Asia (MFA). *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(6), 1057–71. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1554291>
- Piper, N. & Uhlin, A. (2003). *Transnational activism in Asia: Problems of power and democracy*. Taylor & Francis Group.
- Shakir, K. (2023, 3. februar). Russiske politikere vil forbyde dansk Putin-kritisk forening. dr.dk. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/russiske-politikere-vil-forbyde-dansk-putin-kritisk-forening>
- SmåRådina. (2023). Formål og vedtekter. <https://smaaraadina.no/nb/om-oss/vedtekter>
- Statistisk Sentralbyrå. (2022). Innvandring og innvandrere. <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere>
- Statsdumaen. (2022, 23. November). Komissija GD zaversjila rassledovaniye v otnosjenii 30 inostrannykh NPO i drugikh struktur iz nedruzhestvennykh stran. <http://duma.gov.ru/news/55824/>
- Tarrow, S. (1989). *Democracy and disorder: Protest and politics in Italy, 1965–1975*. Clarendon.
- Zheltnina, A. (2020). The apathy syndrome: How we are trained not to care about politics. *Social Problems*, 67(2), 358–78. <https://doi.org/10.1093/socpro/spz019>